

VIŠE OD SVEUČILIŠNOGA PRIRUČNIKA

(Tatjana Pišković, *Uvod u leksičku semantiku hrvatskoga jezika*,
Zagreb, Matica hrvatska, 2024)

Knjiga *Uvod u leksičku semantiku hrvatskoga jezika* Tatjane Pišković objavljena je 2024. u izdanju Matice hrvatske kao dio biblioteke *Theoria* i broji – zajedno s popisom literature, kazalom imenâ, kazalom pojmova i bilješkom o autorici – 615 stranica.

Već u *Predgovoru* autorica iznosi opis semantike kao znanosti o značenju i najmlađe jezikoslovne discipline, pri čemu opisuje zašto je pojam *semantika* u nazivu knjige i u knjizi općenito suzila atributom *leksička*. Autorica knjigu dijeli na dva dijela: na *Kratku povijest leksičke semantike* i na *Osnovne teme leksičke semantike*. Prvi dio posvetila je opisu pet osnovnih razdoblja u

razvoju leksičke semantike, a drugi dio osnovnim leksičkosemantičkim temama kao sastavnomu dijelu svakoga leksikološkog udžbenika i priručnika. Tako se prvi dio sastoji od poglavlja *Predstrukturalistička dijakronijska semantika*, *Strukturalistička semantika*, *Generativna semantika*, *Neostrukturalistička semantika*, *Kognitivna semantika* i *Ciklički razvoj leksičke semantike*. Drugi dio uključuje poglavlja *Riječ, leksem i rječnik*, *Leksičko značenje*, *Polisemija*, *Homonimija*, *Antonimija*, *Sinonimija*, *Hiponimija* i *Meronimija*.

Prva tema prvoga dijela knjige jest predstrukturalistička dijakronij-

ska semantika, koju autorica omeđuje godinama 1880. i 1930. te ističe njezinu „povijesn[u] i psihološk[u] orijentiranost” (str. 19). Pritom se povijesna orijentiranost ogleda u nastojanju klasificiranja semantičkih promjena, a psihološka u nastojanju prepoznavanja mentalnih procesa koji tim promjenama prethode. Važna imena ovoga razdoblja jesu Michel Bréal, koji jezikoslovnoj disciplini daje ime, i Hermann Paul, koji se kao predstavnik kontekstne struje predstrukturalističke dijakronijske semantike odmiče od Bréalovih tumačenja. Ovo razdoblje leksičke semantike zrcali se i u nastojanju klasifikacije semantičkih promjena, zbog čega autorica donosi kratak pregled četiriju osnovnih semantičkih promjena koje se javljaju u predstrukturalističkim radovima: specijalizacije, generalizacije, metafore i metonimije.

Strukturalistička semantika (1930–1963) tema je drugoga poglavlja. Teorija strukturalističke semantike razvija se na kritici prethodnoga razdoblja i postulira da su prirodni jezici sustavi s vlastitom strukturom, a da kategoriju značenja valja opisivati samo kao dio te strukture. Dominantni stavovi u strukturalističkoj semantici vidljivi su u trima pristupima leksičkomu značenju: u teoriji leksičkoga polja Josta Triera, u komponentnoj analizi s dvjema strujama, europskom i

američkom, te u relacijskoj semantici, koja nagovještava kraj razdoblja strukturalističke semantike.

Generativna semantika, tema sljedećega poglavlja, traje 1963–1975. i počiva na postavkama koje su američki filozofi Jerrold Jacob Katz i Jerry Fodor iznijeli u svojem članku „The Structure of a Semantic Theory”. Njihova teorija nastavlja se na teoriju generativno-transformacijske gramatike Noama Chomskoga, zalaže se za mogućnost raščlambe leksičkoga značenja na manje jedinice i bavi se pitanjem psihološke naravi značenja, čime je slična postavkama predstrukturalističke dijakronijske semantike (nije pak poznato jesu li generativci čitali radove iz razdoblja predstrukturalističke dijakronijske semantike ili je sličnost slučajna).

Nadalje pri početku poglavlja o neostrukturalističkoj semantici autorica ističe supostojanje dviju njezinih struja: komponentnih pristupa i relacijskih pristupa. Prva struja oslanja se na komponentnu analizu značenja i uključuje prirodni semantički metajezik Anne Wierzbicke, konceptualnu semantiku Raya Jackendoffa, dvorazinsku semantiku Manfreda Bierwischsa i Ewalda Langa te generativni leksikon Jamesa Pustejovskoga. Druga struja usko je vezana uz računalnu semantiku i uključuje leksičku bazu podataka *WordNet* Georgea Millera i Christiane Fellbaum, teoriju

značenje – tekst Igora Meljčuka i distribucijsku analizu korpusa. Pritom su pravci i teorije druge struje neostrukturalističke semantike u hrvatskoj znanosti o jeziku zaživjeli kao istraživačke metode.

Kognitivna semantika jest maksimalistička teorija koja promatra značenje kroz prizmu ljudskih kognitivnih mehanizama i briše granice između semantike i pragmatike. U petome poglavlju autorica prikazuje četiri njezine teorije: teoriju prototipa Eleanor Rosch (koja se zasniva na kognitivnome procesu kategorizacije), teoriju konceptualne metafore Georgea Lakoffa i Marka Johnsona (koja se temelji na kognitivnome procesu konceptualizacije), teoriju konceptualne integracije i idealizirani kognitivni model i semantiku okvira.

Prvi dio svoje knjige Pišković završava poglavljem *Ciklički razvoj leksičke semantike*, u kojemu nudi sažetak pet teorijskih struja objašnjenih u pet prethodnih poglavlja i naglašava te s pomoću dviju slika dočarava i objašnjava razvoj leksičke semantike i povijest njezinih metodoloških praksi.

Budući da su *riječ* i *leksem* jezične jedinice koje se nalaze u središtu zanimanja leksičke semantike, od njihova objašnjenja valja započeti da bi prikaz osnovnih leksičko-semantičkih odnosa i rasprava o njima imali smisla. Pišković drugi

dio svoje knjige započinje poglavljem *Riječ, leksem i rječnik*. Ne pretendirajući na konačnu definiciju riječi, autorica taj termin sužava atributima i objašnjava te opri-mjeruje pravopisnu, semantičku, fonološku ili fonetsku te morfosintaktičku ili gramatičku riječ. S druge strane leksem autorica definira kao „apstraktnu jedinicu koja predstavlja ukupnost svih oblika i svih značenja riječi” (str. 174). Pritom riječi kojima se izražavaju leksički koncepti autorica naziva leksičkim riječima, a riječi kojima se izražavaju gramatički koncepti gramatičkim ili funkcionalnim riječima. Poglavlje se bavi i problematikom riječi koje imaju status leksema i razgraničava pojmove leksikona, leksika i rječnika, objašnjava leksem u okviru leksikografske prakse i uvodi pojam leksičke jedinice ili listema.

Sljedeće poglavlje posvećeno je određenju i definiciji leksičkoga značenja, što autorica čini s pomoću značenjskoga trokuta Charlesa Kaya Ogdena i Ivora Armstronga Richardsa. Prema Ogden–Richardsovu trokutu leksičko značenje jest „uspostavljanje odnosa između znaka i pojma koji taj znak pobuđuje u govornikovu umu o određenom predmetu u izvanjezičnom svijetu” (str. 217). Pod vrstama leksičkoga značenja uvode se pojmovi denotativnoga i konotativnoga značenja te primarnoga, osnovnoga ili glavnoga

značenja i sekundarnoga, izvedenoga ili sporednoga značenja.

Vrlo obimno i iscrpno poglavlje posvećeno je opisu polisemije, sposobnosti riječi „da ima više od jednog značenja” (str. 241). Radi se o leksičko-semantičkome odnosu koji može uvjetovati postojanje antonimijskih, sinonimijskih, hiponimijskih i meronimijskih odnosa, stoga njegov opis u ovome – kao i u ostalim leksičkosemantičkim priručnicima – prethodi opisu drugih leksičko-semantičkih odnosa. Nove riječi u jeziku nastaju popunjavanjem leksičkih praznina, odnosno leksikogenezom, koja uz tvorbu riječi i leksičko posuđivanje uključuje i polisemiju. Stalni mehanizmi s pomoću kojih se od primarnih značenja izvode sekundarna značenja nazivamo mehanizmima polisemije. Autorica tako uz brojne primjere tumači kognitivne mehanizme konceptualne metafore i konceptualne metonimije, koji omogućuju stvaranje leksičke metafore, leksičke metonimije i leksičke sinegdohe.

Nadalje homonimija je slučajna leksička pojava, odnosno slučajna formalna podudarnost leksemâ, a kao takva leksičkoj semantici nije zanimljiva. Autorica joj posvećuje poglavlje samo da bi je razgraničila od polisemije i još jednom predočila koliko granice među kategorijama u leksičkoj semantici nisu stroge. Homonimiju autorica zatim odvaja

od homografije i homofonije te donosi šest uvjeta za homonimijski odnos. Prva četiri pritom su obvezna, a peti i šesti dopunski. Načinima nastanka homonima – leksičkomu posuđivanju, rječotvorju, dijakronijskim morfonološkim promjenama i raspadu polisemije – posvećen je sljedeći dio poglavlja. Konačno, autorica tumači razliku između homonimije i polisemije u leksikografiji i psiholingvistici.

Sljedeće poglavlje bavi se antonimijom, leksičko-semantičkim odnosu koji nastaje između antonima, odnosno leksema suprotna značenja. Uspostavljanje antonimije među konkretnim referentima u izvanjezičnome svijetu, lakoća usvajanja antonima pri učenju jezika, istodobna značenjska bliskost i udaljenost antonima te binarna priroda pružaju antonimiji status savršena i prototipnoga leksičko-semantičkog odnosa. Tumačeći morfološku klasifikaciju antonima autorica pojašnjava i oprimjeruje istokorijenske glagolske, pridjevske i imeničke antonime. Semantička klasifikacija antonima pritom uključuje komplementarne, kvalitativne, konverzivne, reverzivne i koordinacijske antonime.

S druge strane sinonimija, „odnos između dvaju raznokorijenskih leksema koji pripadaju istoj vrsti riječi i upućuju na isti referent” (str. 438), jest tema šestoga poglav-

lja drugoga dijela knjige i za razliku od antonimije predstavlja nesavršen leksičko-semantički odnos. Autorica se pri opisu sinonimije odmiče od dosada prisutne binarne prakse (podjele sinonima na istoznačnice i bliskoznačnice) i sinonimiju tumači s pomoću ljestvice sinonimnosti Davida Alana Crusea, na kojoj se nalaze apsolutna sinonimija (ideal sinonimije koji u prirodnim jezicima ne postoji), kognitivna sinonimija i približna sinonimija ili plezionimija. Na samu kraju poglavlja o sinonimiji autorica, da bi je razgraničila od sinonimije, donosi pregled paronimije, oblične sličnosti koja je uzrok pogreške i nesporazuma.

Pretposljednje poglavlje naslovljeno je *Hiponimija* i prvo je od dvaju poglavlja posvećenih leksičkoj hijerarhiji, odnosno hijerarhijskim leksičko-semantičkim odnosima. Hiponimija se zasniva na vezi između nadređenoga leksema (hiperonima) i podređenih leksema (kohiponima), a prototipan i reprezentativan primjer hiponimije jest upravo taksonomija, u kojoj hiponim označava vrstu ili tip hiperonima. Iako je u usporedbi s antonimijom nesavršen leksičko-semantički odnos, hiponimija je zbog svoje hijerarhijske prirode temelj mentalnoga leksikona i ljudskoga poimanja svijeta.

Meronimija je druga vrsta leksičke hijerhije koju autorica opisuje, a kao leksičko-semantički odnos

u leksičkosemantičke priručnike počela se uvrštavati tek prije pedesetak godina. U meronimijskome odnosu značenjski nadređen leksem (holonim) označava kakvu cjelinu, pričem su značenjski podređeni leksemi (meronimi) dio te cjeline. Reprezentativan primjer meronimije jest upravo partonimija, s kojom se meronimijski odnos često poistovjećuje. Ostale vrste meronimijskih odnosa Pišković imenuje i opimjeruje, a poglavlje (i knjigu) završava opisom leksikografskih praksi vezanih uz meronimiju.

Zbog ograničene prirode prikaza i kapitalnosti te opravdane opsežnosti *Uvoda u leksičku semantiku hrvatskoga jezika* o svakoj temi donijeli smo samo osnovne i ključne podatke koji predstavljaju srž njezina opisa. Svaka tema koju autorica u svojem djelu obrađuje iznesena je jasno i logički razumljivim i propedeutičkim (nikada trivijalnim) stilom, a često je potkrijepljena i autoričnim iskustvima u radu sa studentima i studenticama. Upravo takav stil pisanja znatno doprinosi i tek će doprinijeti razumijevanju svake od opisanih tema. Kako i sama autorica u *Predgovoru* navodi, svako poglavlje knjige može se čitati zasebno kao studija o odabranoj leksičkosemantičkoj temi. Zbog toga ključne pretpostavke u knjizi autorica s vremena na vrijeme ponavlja, a tekst obiluje uputama na druga

poglavlja i potpoglavlja knjige koja se bave temom koju čitatelj ili čitateljica upravo proučava. Autoričin način obrade tema samouvjeren je i često (opravdano) kritizira određena polazišta, no protkan je otvorenošću prijedlozima i skromnošću. Ipak, u postignuću Tatjane Pišković nema i ne bi trebalo biti ništa skromno.

Svojim obilatim priručnikom za sveučilišnu nastavu leksikologije i leksičke semantike zadužila je nadolazeće generacije studenata i studentica te profesora i profesorica, ali i sve ostale koji će za njezinom knjigom posegnuti u nadi da će pronaći tumačenje onoga što ih zanima o leksičkoj semantici.

Jozo Akrap

Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.